

KRIKA IN PREVOD KOT PROSTORA MEDLITERARNOSTI: ČOP, ČELAKOVSKÝ IN PREŠEREN

Marko Juvan

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana
Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 821.163.6–1.03=162.3Prešeren F.

UDK 81'255.4(437.1/2)"1833"

Matija Čop je v kontekstu slovenske abecedne vojne s komentarji uokviril kritiko almanaha *Krajnska čbelica*, ki jo je objavil František L. Čelakovský: njegovo apologijo in vzorčne prevode Prešernovega pesništva je Čop uporabil kot tujo podporo domačemu romantično svetovljanskemu programu. Prek tovrstne medliterarnosti so se v avstrijskem cesarstvu vzporedno oblikovali sistemi narodnih literatur, slovanskega literarnega centrizma in svetovne literature, vključno z razlikami med središči, podsredišči in obrobji.

narodni prerod, svetovna literatura, medliterarnost, slavizem, slovensko-češki literarni stiki

In the context of the 1833 language controversy (the »Slovene Alphabet War«), Slovene literary historian and philologist Matija Čop commented at length on the review of the poetry almanac *Krajnska čbelica* that had been published in 1832 in Prague by František L. Čelakovský, an internationally known Czech poet. Čelakovský's defense of France Prešeren's poetry (containing sample translations) was used by Čop as a foreign argument supporting his Romantic and cosmopolitan cultural programme. This article examines these metadiscursive frames to point out the symptoms of interliterariness through which, in the Austrian Empire, three types of literary systems were being established concurrently: systems of national literatures, Slavic literary centrisms, and world literature (including geo-cultural differences between centres, subcentres, and peripheries).

national revival, world literature, interliterariness, Slavism, Slovene-Czech literary contact

Slovensko abecedno vojno – simptom fetišiziranja jezika, značilnega za evropski kulturni nacionalizem – je leta 1833 sprožil Matija Čop s komentirano objavo kritike *Krajnske čbelice* (KČ), ki jo je leta 1832 za *Časopis českého Museum* (ČČM) napisal František Ladislav Čelakovský. Pod površino črkopisne polemike je potekal spopad dveh strategij narodnega preroda,¹ obenem pa se je slovensko literarno polje prek kritike in prevoda – vozlišč mednarodnega kulturnega prometa – vključevalo v nastajajoči svetovni literarni sistem in slovansko medliterarno skupnost. Prerodno

¹ O tem prim. Prijatelj (1935: 142–149), Legiša (1959: 83–89), Paternu (1976: 232–242), Kos (1979: 144–177), Pogačnik (2002). Podobne slovničarske spopade so poznali tudi Čehi (Vodička 1960: 127–131, Vinkler 2006: 231).

usmerjeni ČČM je pod uredništvom Palackega dokazoval, da je domača kultura enakovredna kulturam uveljavljenih zahodnih narodov (Vodička 1960: 125–129; 149–150; 161, Vinkler 2006: 245–248). Pot do evropske veljave sta Čehom v »muzejniku« utirali zlasti slavistika in slovanska ideja, slednja v raznih podobah, od idealov slovanske duše, rusofilstva in vizij slovanskega naroda do »slovanske vzajemnosti«, tj. sodelovanja s prevodi, recenzijami, socialnim mreženjem ali skupnimi političnimi pobudami itn. (prim. Vodička 1960: 137–139, Pospíšil 2005). Ker so bili z vidika vzajemnosti zanimivi tudi Slovenci, je Čelakovský na pobudo Kopitarja in Palackega v ČČM natisnil recenzijo pesniškega almanaha KČ (Čelakovský 1832, Čop 1983: 110–115, prim. Kvapil 1984: 280, Vinkler 2006: 216–218). Čelakovský se je že prej ukvarjal s slovenščino in slovenskim ljudskim pesništvo; tri pesmi je v posodobljenem prevodu uvrstil v svoje *Slovanské národní písně* (1822, 1825), prvo mednarodno antologijo te vrste (Závodský 1982: 160, Kvapil 1984: 278–279).

Čeprav Čelakovský svojo kritiko »kranjske literature« intonira naklonjeno, je v estetskem vrednotenju tudi strog in vzvišen. KČ v slovenskem okolju prisodi prelomni pomen, a jo označi kot zamudniško ponovitev čeških »puchmajerjevcev« (Čelakovský 1832: 444 v: Čop 1983: 111).² Sklicujoč se na Šafaříkovo literarno zgodovino, ironično meni, da slovenska književnost pred KČ skoraj ni obstajala (z izjemo obilja slovníc): »Ni kaj, tudi če bi bilo mogoče vso njihovo književnost naštetí na prste ene roke – prava reč! – Slovenci imajo debel ducat slovníc in s tem preobilje branja, ki požlahtnjuje duha in srce!« (Čop 1983: 112) O alpski poskočnici, priljubljeni med čbeličarji, brez zadržka zapiše, da ti od »kokodajoče [...], iz neokusnih avstrijskih in nemško štajerskih pesmi sposojene verzne mere [...] gre na bruhanje« (prav tam: 111). Toda vse to je Čelakovskemu ozadje, na katerem lahko povzdigne Prešerna, čigar »izvrstna dela dajejo *Krajnski čbelici* posebno vrednost« (prav tam). Ironično-pokroviteljski ton zamenja z občudovanjem in kot slavistična avtoriteta trdi, da Prešernov pomen presega deželne meje: »Ta mladi pesnik [...] res zasluži častno dobrodošlico v vrstah slovanskih pesnikov« (prav tam). V njegovih besedilih dojema vrednote, ki jih je od 18. stoletja po Evropi širil estetski diskurz, s katerim se je oblikoval tudi avtonomni »svetovni literarni prostor« (prim. Casanova 1999). Češki kritik Čelakovský Prešerna označi s potezami, kakršne zasledimo v Jungmannovih idejah o klasičnosti »v literaturi nasploh, posebej pa v češki« (Jungmann 1827): Prešernovi »literarni zakladi« so raznih zvrsti, izraža se spretno, njegove misli so harmonične, verz tekoč, dikcija pa jedrnata in »pristno slovenska« (Čop 1983: 111–112). Za ponazoritev teh odlik Čelakovský objavi svoje prevode štirih Prešernovih pesmi, doda izvornik *Črkarske pravde* in z njo osvetli češke razmere (Čelakovský 1832: 446–450).

Na ta satirični sonet naveže kritiko metelčice (njegove argumente je v polemiki s Kopitarjevimi privrženci pozneje razvil Čop) in kot rešitev predlaga češko-poljsko metodo diakritik, češ da bi ta prek skupne pisave olajšala razumevanje med slovanskimi jeziki. Ideja slovanske vzajemnosti iz črkopisne kritike mu prehaja v željo,

² Citiranje Čelakovskega poslej sledi navedkom iz Modrovega slovenskega prevoda Čopovega *Discacciamenta* (Čop 1983).

»da bi se Slovenci več ukvarjali s prevajanjem iz drugih slovanskih jezikov kakor iz drugih jezikov, tako da ne bodo s svojim jezikom tako zlahka zabredli na kriva pota« (Čop 1983: 114), in ga vodi k nasvetu, naj se Slovenci držijo češke kvantitativne metrike, namesto da se »ravnajo po nemškem načinu« (prav tam). Z omenjenim skuša Čelakovský Slovence odmakniti od nemškega vpliva, jih približati češkim zgledom in slovanskemu »medliterarnemu centrizmu« (prim. Đurišin 1992: 170–174; 1995: 11–19, 48–51). Duh slovanskega centrizma končno veje še iz njegovih retoričnih spodbud krožku kranjskih literarnih preroditeljev:

Ne pritožujte se nad majhnim številom svojih bralcev; vaši hvaležni rojaki so vaša najbližja publika [...]. Vaša druga publika pa je – kakšna vzvišena misel! – šestdeset in več milijonov Slovanov, ki naklonjeno opazujejo vašo gorečnost. (Čop 1983: 115)

Čelakovský je svojo oceno KČ poslal Prešernu 24. 12. 1832, Čop (1986: 239–240) pa jo je v pismu Palackemu 14. 1. 1833 označil kot »vodo na naš mlin«, s katero da je treba »seznaniti našo publiko.« Zato jo je dal prevesti v nemščino nekemu ljubljanskemu Čehu, prevod popravil, ga poslal avtorju v pregled in ga, opremljenega s svojim uvodom, pod naslovom *Krainische Literatur* natisnil v *Illyrisches Blatt* (IB) 9. 2. 1833; tej objavi so v nadaljevanjih do 23. februarja sledili njegovi dodatki (Berkopec 1961/1962: 231–232). Po njih se je razvnela razpita filološka, estetska in kulturno-politična polemika s taborom »metelkovcev« (z Burgerjem in Kopitarjem), ki jo je Čop s kritiko Čelakovskega vred leta 1833 ponatisnil z naslovom *Nuovo discacciamento di lettere inutili, Das ist: Slowenischer ABC-Krieg* (prav tam: 236).

Čopovo metabesedilo vloženo besedilo Čelakovskega uokvirja s svojo izjavno intenco in ga v tem smislu komentira. O slovenski književnosti se Čop izreka tudi z izposojenimi besedami češkega kritika, a prek polemike z njim razvije samostojna stališča. Vloženi prevod kritike je obenem sam metabesedilo, ki ocenjuje almanah KČ, in okvir za štiri prevode Prešerna. Izvirnik kritike v ČČM te prevode prenaša iz izvirnega literarnega sistema v češkega, nemški prevod kritike pa bralce, ki se na Kranjskem zanimajo za književnost v slovenščini, seznanja, kako vidni tuji književnik gleda na njihovo literarno življenje. Očrtana medliterarna zrcaljenja in uokvirjanja se umeščajo v procese oblikovanja svetovne književnosti, nacionalnih književnosti in medliterarnih skupnosti. Dobo svetovne književnosti, kakor jo je od leta 1827 razlagal Goethe, so namreč naznanjali mednarodna duhovna menjava, intenzivno prevajanje in recenziranje, razmah čezmejnega kulturnega trga ter sodelovanje evropskih literatov v svetovljanskih omrežjih. Ključen je bil ravno pretok med evropskimi revijami. Goethe je spremljal britanske, francoske in italijanske časopise, sam pa je o tujem leposlovju razmišljal v *Kunst und Altertum* (Juvan 2012: 82–125). O začetkih mednarodnega povezovanja med glasili v slovanskem prostoru priča tudi opisano navezovanje med besedili iz KČ, ČČM in IB: prek vozlišč kritike in prevodov se v tem primeru uresničuje medsebojno reflektiranje literatur in dejavna navzočnost besedil zunaj svojega matičnega jezika, kar sta glavni značilnosti svetovne književnosti (Damrosch 2003: 4, 15). Čelakovský je Prešerna še pred Slovenci prepoznal kot umetnika, ki presega matični prostor (Závodský 1982: 594). Njegova kritika in prevod

sta dejanji »konsekracije« (Casanova 1999: 179–226), s katero je Prešernu odprl pot v mednarodni obtok in ga uvrstil med vrhunske slovanske pesnike. Prek češke kritiške, prevajalske in deloma že tudi ustvarjalne recepcije se je začela Prešernova dolgotrajna pot v svetovno književnost, kjer pa je do danes ostal bolj na robu, celo na Češkem.³

Zaledje nastajajočega svetovnega literarnega sistema so s svojim svetovljanstvom tvorila čeznarodna omrežja umetnikov in izobražencev »literarne republike«. Korespondence med Zoisom, Kopitarjem in Dobrovskim pričajo, da so se slovenski in češki razumniki mrežili že na prelomu iz 18. v 19. stoletje. Zasedovali so sicer vsak svoje cilje, a s skupnim hotenjem, da bi se – tudi s pomočjo oblikovanja medliterarne skupnosti – enakovredno vključili v evropsko leposlovno menjavo. Čelakovský je denimo Goetheju poslal prevod izbora iz svoje zbirke *Ohlas písní ruských* (1829), s čimer je bil »v celoti skladen s tendencami evropskega literarnega razvoja, ki jih je Goethe sočasno teoretsko formuliral in dokazal s svojo koncepcijo ‘svetovne literature’« (Dvořák 1960: 292–297). Češki in slovenski pisci so si prizadevali, da bi se jezikovno-umetniško izpopolnili po merilih, ki naj bi jih dosegala estetsko razvita književnost zahoda (prim. Vodička 1960: 8, 128–129, Vinkler 2006: 244–248). Standardov pa jim niso poosebljali samo velikani zahodnega kanona (katerih vlogo poudarja Casanova), temveč tudi slovanski umetniki, na primer Mickiewicz in Puškin.

Goethe je v prihajajoči dobi svetovne književnosti videl priložnost za uveljavitev narodov, ki še niso dosegli prestiža angleške ali francoske književnosti (Juvan 2012: 86–88, 119). V svetovni književnosti so zato postajala zanimiva dela iz manjših in neevropskih kultur, med njimi slovanskih; Goethe se je navduševal nad *Hasanaginico*. Nastajajoči mednarodni literarni prostor je sleherni literaturi omogočal, da se motri z zunanega vidika. Tuji kritiki so postajali razsodniki o notranjih literarnih sporih posameznih narodov. Goethe je na primer spremljal trenja med italijanskimi neoklasicisti (Strich 1949: 23–24). Tudi Čelakovský si je v času, ko je posegel v slovenske slovstvene razmere, nakopičil simbolni kapital: bil je med vodilnimi češkimi književniki, priznan v slovanskem svetu, Goethejev dopisnik in avtoriteta, ki mu je John Bowring posvetil svojo *Cheskian Anthology* (Bowring 1832: VII–VIII). Tako je Čop prevod Čelakovskega v *IB* med kranjske bralce pospremil kot zunanjo refleksijo in argument tuje avtoritete:

»Zunanje mnenje, ne izzvano ne dogovorjeno« (da uporabimo Goethejev izraz) ima že na splošno prednost zaradi svoje sproščenosti; tole pa je pomembnejše še zato, ker je njegov pisec, gospod František Ladislav Čelakovský, ne samo eden najodličnejših zdaj živečih čeških pisateljev, temveč se je po zbirki in prevodih ljudskih pesmi vseh slovanskih rodov [...] pokazalo, da je temeljit *poznavalec vseh slovanskih jezikov*. (Čop 1983: 110; poud. M. J.)

Zrcalo, ki ga je z metabesedilno in prevodno refleksijo tuji recenzent nastavil Slovincem, je bila Čopu dodatna spodbuda pri primerjalnem motrenju domače literarne produkcije v evropskem estetskem kontekstu. Friedrich in August Wilhelm

³ Čeprav Vinkler (2006: 214–215, 244) zanosno trdi, da je Čelakovský Prešerna »trajno vgraviral v češko kulturno zavest«, pa Prešernovo delo kljub več prevodom v 19. in 20. stoletju ni prodrlo v širšo javnost, saj ni bilo uvrščeno v češki šolski kanon.

Schlegel sta nemško književnost, ki se jima je zdela – podobno kot Goetheju – estetsko zamudniška, skušala jezikovno-umetniško povzdigniti z navezovanjem na romanske oblike in velike tradicije sveta, na primer indijsko. Čop in Prešeren sta izpeljala kulturni transfer schleglovskega romantičnega svetovljanstva s podobnim namenom: da bi slovensko književnost, vpeto v narodno gibanje, utemeljila v univerzalnosti estetskega humanizma in repertoarjih evropskih književnih tradicij od antike do romantike (Juvan 2012: 250–277). Tovrstni univerzalizem, ki sta ga Čop in Prešeren posvojila za kultiviranje mlade književnosti, je od zunaj podprl Čelakovský, čeprav se je sam držal drugačne, bolj folklorizirane estetike; od Čop-Prešernovega koncepta se je razlikoval tudi Jungmannov program češke narodne klasike.⁴ Ne glede na razhajanja je Čop kritikov glas vpeljal tako, da je izzvenel kot podpora Prešernovega umetništva, namenjenega izobražencem. Nastajajoči svetovni literarni prostor je Čopu omogočil, da domačemu bralstvu primerjalno predstavi širša obzorja Prešernove poetike, osvetli njegovo svetovno citatnost, z izpostavljanjem mednarodnih repertoarjev utemeljuje poslovenitev estetske univerzalnosti in zagovarja

italijanske in španske oblike, ki jih [Prešeren] uporablja in ki bi smele biti izobraženim bralcem toliko manj neznane, ker jih tako pogosto uporabljajo tudi nemški pesniki, zlasti še novejši. [...] Kranjski pesnik si lahko torej svobodneje izbira metrične oblike, ker pravzaprav nimamo nobene narodne (kakor jo imajo npr. Srbi). Zakaj torej ne bi izbral tistih, ki so na splošno priznane kot najlepše med novejšimi (o antičnih tukaj ne govorimo), namreč južnoevropskih, in sicer posebno sosednjih italijanskih, ki jih mahoma posnemajo celo tista ljudstva, na primer Nemci, Angleži in drugi, katerih jeziki se tem oblikam teže prilagajajo kakor kranjski? Sicer so pa te oblike tudi drugi Slovani že veliko uporabljali. (Čop 1983: 118; poud. M. J.)

Svoje pripombe Čop sklene z jedrnatim literarnoprerdnim programom, ki poezijo razglasi za najprimernejšo zvrst, s katero se Slovenci lahko pridružijo omikanim narodom, ne da bi pred tem morali povsem razviti svoje medije in diferencirani javni diskurz:

Čeprav si je [...] zaradi razmer komaj mogoče misliti gojitev pravih znanosti v našem deželnem jeziku, pa nobena reč ne brani našim pesnikom, da ne bi slavno tekmovali s pesniki drugih Slovanov. (Čop 1983: 122)

Mednarodno estetsko tekmovanje, na katerega namiguje Čop, je določalo prostor svetovne literature, ki se je oblikoval vzporedno z vzpostavljanjem nacionalnih literatur (Casanova 1999: 55–67). Književnosti so si identiteto resda gradile primerjalno, vendar ne zgolj tekmovalno in v razmerju do zahodnih književnosti, kot poudarja Casanova, pač pa v raznovrstnih medsebojnih odnosih in z oziranjem po bližnjih ali sorodnih literarnih sistemih, polobrobjih ali regionalnih središčih. Literature se v svetovnem sistemu nasploh razlikujejo po tradicijskem prestižu ter jezikovnem in političnem vplivu, zato zavzemajo osrednje ali obrobne položaje (Casanova 1999,

⁴ Po Jungmannu (1841: 176–185) mora narodna klasika izhajati iz narodnega izročila, zgledov antične klasike in novoveških mojstrov; zanjo ni dovolj osamljeni genij, pač pa plejada avtorjev; »vsestranska narodna literatura« mora doseči polno zvrstno-žanrsko razčlenjenost in se zakoreniniti med vsemi družbenimi stanovi (prim. Vinkler 2006: 247–248).

Moretti 2011: 7–25), pa tudi položaje »podsredišč« (Thomsen 2008: 35–39). S Čopom in Prešernom se je slovenska poezija postavljala na zamišljeno ozadje evropske klasike, prek Čelakovskega pa stopala v zavezništvo z močnejšo češko književnostjo. A v razmerju do zahodnega jedra in nemškega polobrobja je bila Češka v podobnem položaju kot Slovenci in je prav tako delovala kot temelj »nedržavnega« naroda (Vodička 1960: 125–137). Zavezniki s slovenskega in češkega literarnega polja so se namreč oprijeli dveh transnacionalnih ideologij: romantične predstave o književnosti kot estetsko avtonomni sferi ter prepričanja kulturnega nacionalizma, da sta umetniška književnost in omikani jezik dokaza mednarodne veljave naroda.

Razdrobljeno Nemčijo je Goethe dojemal kot obrobje zahoda, toda nemško polobrobje je bilo z avstrijskim Dunajem vred močnejše od češke prestolnice; češka književnost je v 19. stoletju krepila vlogo regionalnega podsredišča, po katerem so se zgledovali Slovenci. Nemštvo je bilo v ideologiji narodnega preroda pri Slovencih in Čehih dojeta kot ogrožajoč, v domačo jezikovno skupnost vpleten nasprotnik in tekmeč, ki mu šibkejši lahko parirajo s svojim zavezništvom. A razlike so se pojavljale tudi med šibkejšimi. Zaznavne so iz pokroviteljstva Čelakovskega do mlajše, medijsko-institucionalno podhranjene, estetsko manj razvite in zvrstno slabše diferencirane slovenske književnosti. Na drugi strani se Čop sicer opira na mednarodno slavo Čelakovskega, a mu, predstavniku močnejšega središča, tudi nasprotuje, da bi uveljavil posebnost slovenske kulture.

Med abecedno vojno se je pokazalo, da se je slovenska literarna kultura znašla v preseku vplivnih območij Dunaja in Prage, dveh regionalnih središč, ki sta se v habsburški državi potegovali za položaj matic slavistike in slovanstva. Kopitar, ki si je od Dobrovskega prizadeval prevzeti vlogo »patriarha slavistike« in kot središče slavizma ohraniti Dunaj, je težko prenašal krepitev slavističnih študij v Pragi in vtikanje Čehov v notranje kranjsko-slovenske zadeve, ker naj bi bile te v njegovi pristojnosti (prim. Vinkler 2006: 232–234). Slovensko-češka medliterarnost je v primeru Čelakovskega prežeta s slavizmom »slovanske vzajemnosti«, ki je v srednji in jugovzhodni Evropi legitimirala oblikovanje medliterarnih skupnosti kot vmesnikov med nacionalnimi slovstvi in svetovno književnostjo (prim. Đurišin 1984: 273–299, Zelenka 2002: 59–97). Da se je s »slovansko vzajemnostjo« ideološko gradil regionalni podsistem, v katerem bi narodi (pol)obrobne srednje in jugovzhodne Evrope lahko odigrali vidnejšo vlogo, je mogoče razbrati tudi iz besed Čelakovskega, ki slovenskim preroditeljem obeta publiko »šestdeset in več milijonov Slovanov«. Toda v osrednji tok slovenske literature se je s Čopom in Prešernom vcepila narodno-avtonomistična težnja in odpor do tesnejših povezav s Slovani. S tem je slovenska književnost sicer obranila samobitnost, a si je bržčas nekoliko priprla vrata v svetovno književnost.

Literatura

- BERKOPEČ, Oton, 1961/1962: Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovskim in Fr. Palackim. *Slavistična revija* 13/1–4. 225–240.
- BOWRING, John, 1832: *Cheskan Anthology: Being a History of the Poetical Literature of Bohemia with Translated Specimens*. London: Hunter.
- CASANOVA, Pascale, 1999: *La République mondiale des Lettres*. Paris: Ed. du Seuil.
- ČELAKOVSKÝ, František L., 1832: Krajinska literatura. *Časopis českého Museum* 6/4. 443–454.
- ČOP, Matija, 1833: *Nuovo discacciamento di lettere inutili, Das ist: Slowenischer ABC-Krieg. Eine Beilage zum Illyr. Blatt*. Laibach: Kleinmayr.
- ČOP, Matija, 1983: *Pisma in spisi*. Uredil Janko Kos, prevedel Janko Moder. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ČOP, Matija, 1986: *Pisma Matija Čopa* 1. Uredila Anton Slodnjak in Janko Kos. Ljubljana: SAZU.
- DAMROSCH, David, 2003: *What Is World Literature?* Princeton, N. J: Princeton University Press.
- ĐURIŠIN, Dionýz, 1984: *Theory of literary comparatistics*. Bratislava: Veda.
- ĐURIŠIN, Dionýz, 1992: *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.
- ĐURIŠIN, Dionýz, 1995: *Théorie du processus interlittéraire I*. Bratislava: SAV.
- DVOŘÁK, Karel, 1960: František Ladislav Čelakovský (*1799–1852). *Dějiny České literatury II: Literatura národního obrození*. Uredil Felix Vodička. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. 282–306.
- JUNGMANN, Josef, 1827: O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české. *Časopis Společnosti vlastenského museum v Čechách* 1/1. 29–39.
- JUVAN, Marko, 2012: *Prešernovska struktura in svetovni literarni sistem*. Ljubljana: LUD Literatura.
- KOS, Janko, 1979: *Matija Čop*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- KVAPIL, Miroslav, 1984: F. L. Čelakovský a Slovinci. *Slavia* 53/3–4. 278–285.
- LEGIŠA, Lino, 1959: Romantika. Lino Legiša in Anton Slodnjak: *Zgodovina slovenskega slovstva II: Romantika in realizem I*. Ljubljana: Slovenska matica. 5–176.
- LUDVIK, Dušan, 1949: Ozadje Prešernovega pisma Čelakovskemu iz leta 1836. *Slavistična revija* 2/1–2. 141–151.
- MORETTI, Franco, 2011: *Grafi, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Izbor, prevod, spremna beseda Jernej Habjan. Ljubljana: Studia humanitatis.
- PATERNU, Boris, 1976: *France Prešeren in njegovo pesniško delo*. 1. del. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- POGAČNIK, Jože, 2002: Prešeren – Čop – Kopitar. *France Prešeren – kultura – Evropa*. Uredil Jože Faganel s sodelovanjem Darka Dolinarja. Ljubljana: ZRC Založba, ZRC SAZU. 225–239.
- POSPÍŠIL, Ivo, 2005: Problem slavizmov in njegov kontekst. Prevedla Bojana Maltarić. *Primerjalna književnost* 28/2. 17–31.
- PRIJATELJ, Ivan, 1935: *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*. Za šestdesetletnico izdali Prijateljevi učenci. Ljubljana: s. n. [Tiskarna Merkur].
- STRICH, Fritz, 1949: *Goethe and World Literature*. London: Rutledge & Kegan Paul Ltd.
- THOMSEN, Mads Rosendahl, 2008: *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures*. New York: Continuum.
- VINKLER, Jonatan, 2006: *Posnemovalci, zavezniki in tekmeci: Češko-slovenski in slovensko-češki kulturni stiki v 19. stoletju*. Koper: Annales.
- VODIČKA, Felix, 1960: *Dějiny České literatury II: Literatura národního obrození*. Uredil Felix Vodička. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- ZÁVODSKÝ, Artur, 1982: *František Ladislav Čelakovský*. Praha: Melenatrich.
- ZELENKA, Miloš, 2002: *Literární věda a slavistika*. Praha: Academia.